

OSMANLI ARAŖTIRMALARI

XIII

NeŖir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XIII

İstanbul - 1993

Johann Strauss, *Die Chronik des 'Isazade. Ein Beitrag zur osmanischen Historiographie des 17. Jahrhunderts*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1991, 46-192 sahife. Islamkundliche Untersuchungen. Band 108.

Münih'te Ludwig-Maximilians-Üniversitesi'ne 1986'da sunulan bir doktora tezinin gözden geçirilmesi ve ikmalî ile meydana gelen "İsa-zade Tarihi. 17. yüzyılda Osmanlı Tarih yazıcılığı'na bir katkı" anlamında bir başlık taşıyan eser, yazarının Önsöz'de belirttiği üzere, Franz Babinger'in 60 sene kadar önce izhar ettiği bir arzudan kaynaklanmıştır: "eser, bir an önce yayını, en azından üzerinde bir çalışmayı hak etmiştir"¹. Johann Strauss, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 1974-1976 arasında bazı öğrencilere merhum Prof. Bekir Kütükoğlu tarafından mezuniyet tezi olarak yaptırılan İsa-zade Tarihi'nin çevri yazılı metinlerinin, çok sayıda okuma hataları ve bazı yanlışlıklardan dolayı ilmi sayılamayacağını da belirtmektedir. Bu nedenlerle kendisi eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde İbnülemin Mahmud Kemal İNAL'dan kalma kitaplar arasında bulunan tek ve müellif hatı yazmasını kullanmış, zamanının diğer eserleri ile karşılaştırmış, başlıca kısımlarının tenkitli bir tercümesini (Almanca'ya) yapmış, notlarla da bezemiştir.

Eserin Giriş bölümü (I-XLVI)'nde İsa-zade Abdullah Efendi'nin kimliği üzerinde durulur, İstanbul kadısı İsa Efendi'nin oğlu olup yükselbildiği en son mertebenin de Üsküb kadılığı olduğu belirtilir (Giriş XI). 143 varaklık yazma eser 1065 (baş. 11.11.1954)'ten 1104 (baş. 12.9.1692)'ye kadar ki vekayii ihtiva etmekte olup v. 10b-106b arasındaki ana kısım J. Strauss tarafından Almanca'ya tercüme edilmiştir. Eserin v. 107b sonrasındaki kısım ise bir müsveddedir. 1092 (baş. 21.1.1682)'den itibaren olaylar kısa özetler halinde kayd olunmuşlardır. v. 141a-b'de IV. Mehmed'in tahttan indirilişi (H. 1099-M. 1687) siyakate benzer bir yazı ile kayd olunmuştur. v. 141b'de İstanbul kadıları listesi bulunmakta olup "tertib mazbut değildir" açıklaması ile üstü çizilmiştir. J. Strauss'un kanaatine göre, eserin ana kısmı da iki ayrı tarihte kaleme alınmıştır; Birinci kısım 1091'e kadarki devredir, v. 85b'de sona erer. v. 85b'de Ataî'nin *Zeyl-i Şekâik*'inden alınma nakîbü'l-çşraf listesi vardır. İsa-zade bu listeyi kendi zamanına kadar tamamlamıştır. İkinci kısım da onu takip eder. Eserin bütünü'nün tamamlanması ise 1104'tedir.

J. Strauss, İsa-zade'nin kaynakları ve ondan faydalananlar üzerinde durmakta, bu meyanda 17. yüzyılda Osmanlı Tarih yazıcılığının da güzel bir değerlendirmesine kitabında yer vermektedir. İsa-zade, Raşid ve Sarı Mehmed Paşa gibi kaynaklarını açık olarak belirtmeyen Osmanlı tarihçilerindedir. Bununla beraber, Kâtip Çelebi, Fezleke'yi kullanmamasına rağmen, İsa-zade'ye bir model teşkil etmiştir. Fezleke'nin bittiği yerden İsa-zade Tarihi başlar: İbşir Paşa'nın vezirazamlığa tayini tarihinden. Dil sadeliği, şekil ve tertip bakımından da İsa-zade'nin Fezleke'yi örnek aldığı söylenen Strauss Kâtip Çelebi'nin *Tuhfetü'l-kibâr fi esfâri'l-bihâr*'ından faydalandığını da tesbit etmektedir. (Giriş, XXIV-XXVII). İsa-zade'nin Tarih'inde zikr ettiği iki yazar Nevî-zade Ataullah (Ataî) ile Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi'dir. Bosnalı Mehmed Halife'nin *Tarih-i Gilmânî* adlı eseri de İsa-zade'nin geniş ölçüde kullandığı kaynaklardan birisidir. J. Strauss, Mehmed Halife'nin eserinin biri uzun (H. 1032-1075, M. 1623-1664), biri kısa (H. 1043-1070, M. 1653-1659) iki ayrı metni olduğunu, uzun zaman bu iki eserin ayrı şahıslara ait olduğuna inanıldığını belirtir. Uzun *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda (sayı: 78-83), Viyana'da bulunan kısa nüshanın yazması da tıpkı-basım olarak Buğra Atsız tarafından yayınlanmıştır². Strauss, bu eser ile İsa-zade'ninki arasında yer yer alıntılarla karşılaştırmalar yapmaktadır (Giriş, XXIX-XXXII). Karaçelebi-zade'nin *Ravzatü'l-ibrâr zeyli* de İsa-zade'nin kaynakları arasındadır. Bununla beraber İsa-zade'nin eserinde kendi katkısı da vardır, bunlar bazı şifahi bilgilerdir (Giriş, XXXIV).

İsa-zade'nin eserinde pek çok yanlışlara da J. Strauss işaret eder: bazan tarihler ya hiç verilmemekte veya eksik verilmektedir, şahıs isimleri de öyledir, lakaplardan sarfı nazar edilmiştir. Seferlerde menzillerin adının vefyatlar kısmında kişilerin mesleklerinde kat ettikleri merhalelerin verilmesinden kaçınılmıştır. Buna rağmen İsa-zade'nin eseri Naima, Uşşaki-zade ve Defterdar Sarı Mehmed Paşa tarafından kullanılmıştır (Giriş, XXXVI-XLV).

Johann Strauss eserinin ikinci bölümünü (I-164) İsa-zade'nin Tarih'inin Almanca tercümesine tahsis etmiştir. Hemen her sahifede metne zengin dipnotları eklenerek mükemmel bir neşir vücuda

(1) Fransız Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig 1927, s. 287; Türkçe çeviri: Coşkun Üçok, *Osmanlı Tarih yazarları ve eserleri*, Ankara 1982, s. 304-305.

(2) Buğra Atsız, *Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts nach den Chroniken des Vecihi (1637-1660) und des Mehmed Halifa (1633-1660)*, München 1977, Ek kısmı s. 1-109.

getirilmiştir. Yazmanın sahife kenarlarındaki ikinci bir elden yazılan kayıtların (derkenar) bile okuyucuya sunulmasından kaçınılmamıştır. S. 15'te ilk dipnottaki derkenarda bahs olunan Bayramiyye Şeyhi'nin adı Mehmet değil, Himmet olmalıdır.

Johann Strauss bu güzel çalışması ile Türkçe bilmeyen araştırmacılara bir Türkçe Tarih metni sunmakla kalmamış, Türkologlara da mükemmel bir metin neşri ve kaynak tenkidi örneği verilmiştir.

Nejat Göyünç

Donald Quataert, *Ottoman manufacturing in the age of the Industrial Revolution*, Cambridge: Cambridge University Press.

This important monograph concentrates on textile production, which in the Ottoman Empire of the nineteenth century constituted the most vital branch of manufacturing. The predominance of textiles was not unique to the Ottoman world, but also characteristic of industrializing European economies down to at least the late eighteenth century. Quataert's study is based on an impressive archival documentation. The author has worked not only in the Ottoman archives in Istanbul, but also in the Public Record Office in London, the Bibliothèque Nationale in Paris and the National Archives in Washington. He has even used, at a time when this was still quite difficult, the Zentrales Staatsarchiv of the former German Democratic Republic in Potsdam. Moreover Quataert has managed to intelligently state what we know and what we don't know, and relate his findings to the debates current in Ottoman economic history. Thanks to the enormous amount of archival spadework he has undertaken, students of Ottoman economic history will use his book as a basic work of reference for many years to come.

Unavoidably Quataert's work reflects the problems characteristic of Ottoman economic history in its present state. Until about two decades ago, there existed a block of studies based on the Ottoman archives and pertaining to the fifteenth and sixteenth centuries, along with a second block dealing with the nineteenth century and based all but exclusively on European sources. The two centuries 'in between' remained all but unknown, and nineteenth-century Ottoman archives were accessible only to a very limited extent. Now we possess a body of research dealing with the seventeenth and eighteenth centuries, even though it is not as large as it might be, and the amount of accessible Ottoman archival sources is increasing almost by the day. Apart from permitting a clearer understanding of many problems of detail, this new research has led to important shifts in the relevant paradigms. A study of Ottoman manufacturing published today therefore has to work from rather different premises than those familiar to Charles Issawi, who published an influential book of readings on nineteenth-century Ottoman economic history no more than thirteen years ago, in 1980.¹

Quataert is very much aware of these paradigm changes, and has attempted to cope with them. Thus he points out that the concept of 'decline', which dominated not only Issawi's outlook, but those of his nineteenth and early twentieth-century sources as well, has itself fallen upon evil times. Quite rightly, Quataert points out that the Ottoman state and its capital have taken centre stage for much too long, while in reality, state attempts to regulate economic life were on the whole quite ineffective. Istanbul, well documented and enormous both in terms of size and socio-economic problems, was by definition unique, and therefore constituted but a poor guide to developments in the interior provinces.

I also agree with Quataert's emphasis on the Ottoman internal market. This important issue had not much interested earlier economic historians who believed that the only relationships that mattered were import trade from and export trade to Europe. Of course this 'discovery' of the internal market is not specific to Ottoman economic history. It has been quite a few decades since European economic historians found out that the trade in grain, salt and textile fibres was crucially important for medieval economic and early modern history. In the same way, Quataert correctly points out that Ottoman manufacturers often succumbed, after a brief period of florescence, not to European machine-made goods, but to competitors in other Ottoman provinces. This state of affairs is again characteristic of preindustrial economies the world over, and has been well summarized by Fernand Braudel².

(1) Issawi, Charles (1980). *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, Chicago.

(2) Braudel, Fernand (1979). *Civilization matérielle, Economie et Capitalisme*, vol. 2, *Les Jeux de l'Echange*, Paris, pp. 268ff.